

נאר של נייר

ספר אחד בחייו של איוואן שחם * הפיקציה הגדולה של סופרי ישראל * פלא של שירה * קורות האמנות * ריצ'רד ברטון ועליסה בארן הפלאות

מקור

נתן סולז'ניצין

אדיעזר שטיינמן המנוח אמר פעם על בנו, הסופר נתן שחם: "בני נתן למד יותר מדי את תורת השתיקה. לא כל השתיקות מדברות..." * ספרו החדש של נתן שחם עצם אל עצמו שראה אור בימים אלה ** מהווה חיזוק לטענת האב. למיקרא הספר אפשר גם להוסיף: לא כל הכתיבות מדברות.

עצם אל עצמו הוא רומן בן 370 עמודים (ברוחי דפוס כפולים). שבהם מתיימר המתבר לדחוס את כל הגורל היהודי של המאה העשרים. שחם מגולל את סיפור חייו של מהפכן יהודי, שהיה בראשית שנות ה'20 חבר בגדודי העבודה. אחר הפך ל"פעיל של המפלגה הקומוניסטית בפלש"ת. תינה, גיבורו של שחם שב לבריית המועצות ומצטרף לקיבוץ היהודי ויה נובה, שאותו הקים מנרל אלקינד בחצייהאי קרים. הגיבור המספר, מתאר את חייו בבריית המועצות, את מתנות הרכיבו שבהם שהה, שוור קטעים משיבתו לישראל של סוף שנות ה'60, ומנסה לשחזר את עורו למו ואת מיקומו בו.

נתן שחם מתעלם מהעובדה, כי ב-15 השנים האחרונות ראויאר ספרים מעורלים, המתארים את שחיקת הפרט בברית המועצות בימי סטאלין וירושיו. לאורך כל עצם אל עצמו דומה שחם רוצה ללכת בעקבותיהם של אלכסנדר סולז'ניצין, נאדז'דה מאנדלשטאם, אנה דריו סינאוואסקי, אלכסנדר ז'ינר, בייב, אדוארד קוזניצוב, אלכסנדר אקספונוב, ודאדז'מיר מקסימוב ווינרדיקט יורופווייב, שהקדישו חייהם לבחינה ספרותית-תיעודית של עולם זה. שחם המשתמש בתיאורים של סופרים

* מתוך כה אמר שטיינמן, מאת מאיר ינאי, הוצאת אלף.
** נתן שחם — עצם אל עצמו: הוצאת ספרותית לעם, עם טובד; 370 עמודים (כריכה רכה).

אלה, על עולם שבו לא חי מעודו — למעט תקופת הריאליזם-הסוציאליסטי שלו, כאשר מפ"ם ההיסטורית נתתה אחרי ברית המועצות — בצירוף סיטואציה ספרותית, אשר דומה כאילו נלקחה מתוך עדותו של יהודה ורמב"ן — אחד המש"תתפים בעמוד האש, איש גדודי העבודה שירד אחרי הקרע בגדוד לבריית המועצות. דמות זו מהולה בדמויות נוספות, כמו זו של יהושע ברגר-ברזילי, איש הקומוניסטרן, לשעבר, אשר נשחק ליהודי מתחת למכשש המהפכה העולמית. הנוסחה של שילית חירויות הפרט בבריית המועצות בצירוף "חזור בתשובה" מהחסינות לבריית המועצות, בלולה בסיפ"רו של שחם בתמיכה מימית של החיים הישראלים בשנות ה'70, בתיאורים הנקי ראים כלקוחים מתוך כרזות מישרי-התיינות הישראלי.

גיבורי המספר של שחם קשר את חייו בפלשתינה של שנות ה'20, ובברית המועצות של שנות ה'30, בשתי נשים שר הביאו לו ולדות לעולם. יחסיו של הגיבור המספר עם נשותיו מהווים מסכת חרי מימדית וסטריילית, שבמהלך תיאורה חורף שחם את אייכותו להתמודד עם נר שאה. ספרותי פשוט ביותר, כמו יחסי גבר-אשה.

בתוך המיסגרת הספרותית שבנה שחם לסיפורו, נוסף מרכיב עקר נוסף — אי האמינות התיאורית. לשון המספר, אותו גיבור אשר חי בארץ בשנות ה'20, והעיר ביר 30 שנות סבל בבריית המועצות, וזה ללשון פוליטיקאים ישראלים חניכי ה"שמאל והתנועה הקיבוצית.

מעלתו היחידה של עצם אל עצמו היא בכך שהוא נקרא כאילו היה סאטירה יש"ראלית. משעשע מאוד הוא השימוש הרגוש בטרימינולוגיה של מפ"ם והשומר הצעיר בשנות ה'40 וה'50, בביטויים כמו: "להילחם במפלצת הפשיסטית...", למשתתפים שונים בספר מדביק שחם מיני-היסטוריות, המתיימרות לומר את הכל, אך אומרות מאומה ("אך וזה אינה אשה קודרת או מרירה. תמיד היתה פעל-תנית ויעילה. בזמן מלחמת העצמאות נהלה בית-נכים של הפלמ"ח. אחר-כך הרכיבה כמרשכי עולים, למדה עברית, הרעישה עולמות שאין מכינים את מצור קתם...")

מאפיין-חולשה בולט בעצם אל עצמו הוא אייכות התיאור של מנדל אלקינד — מחולל הפילוג בגדודי העבודה. אם היתה נופלת דמותו לידיו של סופר-מיקצועי, הוא היה עשוי להפיק ממנה פנינים. באחד מנסיונותיו של שחם להתמודד עם ההיסטוריה הארץ-ישראלית של ראשית שנות ה'20, הוא מנסה לתאר את אנשי ביתניה, שאליה מגיע גיבורו: "היה אביב עויצמיה ואני פילסתי לו דרך אל ה"מחנה כשרה של קוצים גבוהים מקומת ארם. הייתי לבוש כפיה ושבריה כחגור רתי. זוג ישב על פלע, מחוץ למחנה, והופעתי החרידה אותם. המלתי על ה"בחור, שעצמותיו רחפו מפחד ובידו הרחי עדת החיזק אכן. ירדו, צעקתי להם. הנהרה שהאירה את פניהם!"

במתכוון או שלא במתכוון, חושף שחם את חולשתו בנסיונו להציג את בקיאות גיבורי המספר בשירה הסובייטית שלאחר המהפכה. בנסיון זה, שבמהלכו הוא משבץ קיטעי-שירה, הוא מצטט אותם מתוך הקובץ שירת רוסייה. אותה אנתולוגיה אשר עיצבה את עולמו השירי של דור סופרי הפלמ"ח — פרט המעיד על חולשה ספרותית מדהימה. את נסיונות הצפייה השיריים של סיפור ליקט שחם מקורות מידע כמו סיפורה של נאדז'דה מאנדלשטאם על בעלה המשורר, והוא כותב: "אפילו אסיפ מאנדלשטאם, משורר רגול שלא ניהן באמז'ילב גופני מיוחד-במניו וברגע של אומץ מזורף כתב שיר על בעל האצ"ר בעות השמנות, כתב גם שיר תחילה לתעלה הלכנה, אשר בה ניספו מאות אלפים..." ואפילו בתיאור זה, אשר סותם יותר מאשר מפענה (מניין לקורא לדעת כי בעל האצבעות השמנות הינו יוסף סמאלין?), הוא מכשיל את אומנותו כמחבר.

עצם אל עצמו אינו ספר מכאן (מיש"ר) וגם לא משם (ברית המועצות). כישרונו הוא ברדידות התיאור של הכאן, ובשטחיות של הצגת השם. את החלל התיאורי, שבו היה צריך להיבנות המתח הספרותי, משבץ שחם בהברקות ממעלה שנייה, כמו: "וקני הדורות הקודמים היו נוסעים לארץ-ישראל להיאסף אל אבני-תיהם ואתה נוסע להיאסף אל בני...". עובדה אחרת, הבולטת בספר, היא איי הייכות להתמודד עם דמותו ועולמו של

היהודי הגלותי המיזרח-אירופי, אותו יהודי מרכסיסט ומתקן-שלם, ששחם מתיימר לתאר בסיפרו את תהיותיו, פיצוליו, עליי חו ושקיעתו. מבלי להתכוון מביא שחם בסיפרו

סופר שחם מהגרועים שבסופרי הריאליזם הסוציאליסטי

הערה, אשר דומה כי היא הולמת את סיפורו. ההערה מתייחסת לאופן גדישת דבריו המספר בהערות שונות, בעלות משמעויות או רמזות פוליטיות: "מלי-צות נפוחות מעין אלה היו שמים כפי הנפש הפועלת הגרועים שבסופרי הריאליזם הסוציאליסטי בתקופתו הקודרת ביותר..." וזאת מבלי להזכיר, כי שחם היה אחד מראשי גושאי-הדגל של הסיפ"רות הריאליסטית-סוציאליסטית בישראל של שנות ה'50, כאן, בעצם אל עצמו, מעניק שחם את שירותו הריאליזם הסוציאליסטי הטבועים בדמו לשירות "הממ-לכתיות הישראלית" — דבר המעלה חיוך על שפתו הקורא.

לסיכום, סיפרו החדש של שחם מהווה עוד חוליה בשרשרת ארוכה של ספרים, שאותם חיברו בני "דור סופרי הפלמ"ח" מאז התדלדל עבורם נושא מלחמת-העצמאות מאות ועד עצם היום הזה. שרשרת ארוכה זו מאופיינת ביצירותיהם של שחם, אחרון מגר, משה שמיר ואחרים. הם נהנים מספק הכיסרון הספרותי, אך מבזים אותו ביצירת ספרים סינטיטיים, ללא כל קשר למציאות הספרותית הישראלית. נתן שחם הוא אחד מנושאי אותו תת-זרם ספרותי שקשר את עיניו בעניבות שובריות, ומסרב להתמודד עם האמת בב מערומיה בכל דרך ספרותית שהיא. עצם אל עצמו, הוא עוד אבן-דרך, בדרך-לא דרך ספרותית זו, המייצגת תיסמונת עקרות של דור ספרותי שלם. חבל רק שמנויי הספריה לעם של עם טובד נאל-צים לקבל ספרים כאלה, בין הספרים האחרים שבסידרה זו, שהם לעיתים ממי-טב הספרות העולמית.

שירה

כתר תימן

התרבות הישראלית אשר היתה שקודה זה למעלה משנות-דור על העתקה וחי-

חומייני של "ילדי טהרן"

מינויו של תומר כיו"ר התאחדות הסופרים היה הצבת אדם בעל רפלקסי-מומנטה של שילטון, ומגמות תרבותיות וספרותיות שליליות, כפטרון לאנשים יוצרים. הוא שולט באירגון שקם מסיבות גזעניות מובי הקות — מטרתו האחת והיחידה היא למנוע את כניסתם של סופרים ער-ביים-ישראלים לאגודת הסופרים (יש לזכור שעל רקע המחלוקת בעניין זה פרשו מאגודת-הסופרים מחברים כעמום עוז, יורם קניוק ואחרים, וכמה מהדמויות הבלטות והצעירות בספרות הישראלית מסרי בות להיכנס כחברים לאגודה זו).

בנציון תומר הוא שומר טוהר-הגזע של הספרות העברית, והכיניו שהודבק לו תואם את צרות-העין, החדר-מימדיות והי גזענות לשמה, שאותן הוא מייצג. צחוק הגורל הוא, שאדם, אשר הובא בנעוריו ארצה מיזרח-אירופה, דרך טהרן, כאוד מוצל של עם שהיה גדול הקורבנות לגזע ענות, הופך במדינת ניצול-הגזענות למייצג של אגודה גזענית. לכל מה שייצג בני ציון תומר כיום יותר משותף עם החומייניזם, מאשר עם נצח הספרות העברית.

עסקן-ספרות תומר אוד מוצל מייצג גזענות

החוויה הישראלית

בדיחה אכזרית, הנפוצה בשנה האחרונה בקרב חוגים ספרותיים בתל-אביב, מספרת כי "האייית-אללה חומייני עשוי לתבוע מממשלת-ישראל להחזיר לאיראן את 'ילדי טהרן'".

בדיחה זו מספרת מאחורי גבו של בנציון (ילדי הצל) תומר, יו"ר התאחדות סופרי ישראל, אירגון-הנגג של הסופרים המחברים בארץ בלשונות לעז ועברית (אירגון מלאכותי, שנוסד לפני כמה שנים על-ידי אגודת הסופרים, כתחילתו לאירגון מיקצועי של כותבים). תומר, אשר עלה ארצה עם ילדי-טהרן בפרוץ מלחמת העולם השנייה, נחשב למייצגו של זרם כתיבה גלותי, שבשנים האחרונות התבצר לו רעמדות-כוח ב"מיסד הספרותי בארץ (ולא בספרות הישראלית גופא).

תוארו של תומר כיו"ר התאחדות סופרי ישראל, העניק לו שתי מתנות. האחת: עמדת-כוח ייצוגית (ומפרנסת בכבוד) ל"זרם הלא-ישראלי בספרותנו. השנייה: כינוי חדיש, שבו זכה מפי כמה מצעירי השירה העברית — "חומייני".